

Сембиева Ш.Б.*

аға оқытушы. М.Әуезов атындағы ОҚМУ. Шымкент. Қазақстан
**АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ, ҚАЗАҚТЫҢ ТҰҢҒЫШ ПРОКУРОРЫ –
СҮЛЕЙМЕН ЕСҚАРАЕВ**

Автор корреспондент: shahizat@mail.ru

Түйін: Бұл мақалада өткен ғасырдың басында ұлт үшін орасан зор еңбек еткен, бірақ әлі күнге дейін өзінің тарихи құндылығын таба алмаған адамдардың бірі - Сүлеймен Есқараевтың қоғамдық-саяси қызметі талданады. Сүлеймен Есқараевтың өмірі мен қоғамдық-саяси қызметі тақырыбын, Тлеукулов С.С., Тлеукулов Г.С., Надирова Р., Қойшыбаева Б., Жалмағамбетова Е.Х., Турсун Х.М. және т.б. Алаш қайраткерлерінің өмір жолы туралы зерттеушілердің қарастырылған еңбектерімен қатар, Оңтүстік Қазақстан облысының мемлекеттік мұрағатындағы деректерге сүйене отырып, жаңа ақпаратты ұсынады. Ұлттың сақталуы үшін ұлттық зиялылардың жасаған ізгілік әрекеттері Түркістан зиялыларының саяси элитасының өкілдері Т. Рысқұлов, Н. Төреқұлов, С.Қожанов, С.Асфендияров, бірге көптеген істерді бірге атқарды, Түркістан республикада қазақ қоғамының жаңаруы мен қалыптасуы үшін нақты саяси іс-қимылдар жасаулығы қажет деп идеясын қолдады.

Кілттік сөздер: ұлттық зиялылар, тұлға, Кеңес өкіметі, большевиктер идеясы, халық жауы, ұлт мүддесі, бірінші заңгер.

Сталиндік тоталитарлық жүйенің тар қыспағында жүріп, өз елінің өркендеуі жолында аянбай еңбек еткен Алаш қайраткерлерінің игі істеріне баға беру болашақ жас ұрпақты рухани және саяси тұрғыдан тәрбиелеу үшін аса маңызды. Кеңестік биліктің ұлт зиялыларының есімдерін халқымыздың жадынан мәңгілік өшіруге ұмтылған әрекетінің салдарынан осы кезге дейін ғылыми тұрғыдан игерілмей келе жатқан тақырыптар да, тұлғалар да аз емес. Өткен ғасырдың басында ұлт үшін өлшеусіз қызмет жасаған, бірақ, өзінің тарихи бағасын әлі де болса ала алмай келе жатқан, күні бүгінге дейін есімі көмескі аталып келген осындай тұлғалардың бірі – Сүлеймен Есқараев дер едік. Оның өмірі мен қоғамдық-саяси қызметін, жалпы тұлғасын танытуда С.Тілеуқұлов, Г.Тілеуқұлов, Р.Нәдіров, Б.Қойшыбаев, Е.Жалмағамбетов, Х.М.Тұрсын және т.б. зерттеушілердің еңбектерін атаған жөн.

Оңтүстік Қазақстан облыстық мемлекеттік мұрағатының деректерінен Алаш қайраткері Сүлеймен Есқараевтың өмір жолынан мынадай мәліметтерді кездестіреміз: Сүлеймен Есқараев 1896 жылы Сырдария облысы, Қазалы уезі, Қуандария болысында шаруа отбасында дүниеге келген. Әкесі мал шаруашылығымен айналысқан. XX ғасырдың басындағы қазақ өлкесіндегі әлеуметтік ауыр ахуал әрбір қазақ отбасын аянышты жағдайға алып келгендігі белгілі. Ол жасөспірім кезінде-ақ 1909 жылы қаланың кірпіш зауытында еңбек жолын бастайды. Кейіннен Сүлеймен теміржол жұмысына орналасып 1915-1916 жылдары Жетісу теміржол инженерінің тілмашы қызметін атқарды. Перовск теміржолында жұмыс істей жүріп, қаладағы «жексенбілік мектебінде» оқып білімін көтерді [1]. Сонымен қатар ол жұмысшылар арасында саяси сауатын ашып, революциялық күреске қатыса бастайды. 1918 жылы Қызыл гвардия қатарына қабылданып, партия жұмысына белсене қатыса жүріп, революция ісі үшін шын күрескер екенін таныта білді. С. Есқараев Перовск партизандар отрядының құрамына кіріп, Ақтөбе және Черняев майдандарында соғысты. Одан кейін Ташкенттегі Осипов көтерілісін басуға қатысып, Совет өкіметіне берілгендігін көрсетті. Ал, 1919 жылы Ташкент қаласындағы Партия және совет курсына оқуға жіберіледі. 1920 жылы Түркістан Шығыс институтына қабылданды. Оқу барысында ол ағылшын, араб, парсы тілдерін үйренеді.

Алайда мұрағат деректерінен XX ғасырдың 20-жылдарынан алаш зиялысы

Сүлеймен Есқараевтың партиялық, кеңестік қызметінің басталғандығын байқаймыз. 1920 жылы Перовск қалалық партия комитетінің төрағасы болып тағайындалады. 1920-22 жылдары Ташкент қаласындағы облыстық төтенше комиссия төрағасының орынбасары, 1922-23 жылдары Перовскіде қалалық атқару комитетінің төрағасы болып қызмет атқарды[2]. 1923 жылы Қазалы қалалық атқару комитетінің төрағасы болып тағайындалады. Ал, 1923-24 жылдары Түркістан Коммунистік партиясының Орталық комитеті хатшысының орынбасары қызметтерін атқарады.

1924 жылдың наурызынан желтоқсанға дейін Сырдария облыстық атқару комитетінің төрағасы. 1921-1925 жылдары Түркістан орталық атқару комитеті мен Түркістан коммунистік партиясы Орталық комитетінің мүшесі болды. 1924 жылы Сырдария және Жетісу облыстарының коммунист басшы қызметкерлері Қазақ АССР-нің мемлекеттік органдарындағы басшы қызметтерге жіберілгенде олардың арасында С. Есқараев та бар еді. 1925 жылдың сәуірінен 1928 жылдың қаңтарына дейін Қазақ АКСР ішкі істер Халық Комиссариатында жұмыс істеп, ҚазЦИК-тің мүшесі, ал 1929 жылдың басында Орынбордағы Қазақ АКСР-інің өлкелік милиция мектебінің бастығы қызметіне жіберіліп, тұңғыш милиция мектебін құрушы болды. 1930 жылдың ақпанынан тамызына дейін Алматыда Жоғары техникалық оқу орындарында дайындық курсына оқып, одан кейін Москвадағы Жоспарлау академиясының энергетика бөліміне оқуға түседі. 1933 жылдың наурызында академияны үздік аяқтап, Петропавл қаласында орналасқан Қарағанды облыстық атқару комитетінің төрағасы қызметіне жіберіледі. Сүлеймен Есқараев 1936 жылы Әділет министрлігінен прокуратура бөлінгенде республика прокуратурасын өз алдына жеке дербес құрылым ретінде құрып, еліміздің прокуратурасының №1 бұйрығына бірінші қол қойды[3]. Ол еліміздегі прокуратура органдары жүйесінің құрылуына және қалыптасуына күш салды. Жаңадан өз алдына құрылып жатқан, прокуратура кадрлары жетіспейтін сол бір қиын-қыстау кездің өзінде Есқараевтың жоғары ұйымдастырушылық қабілетімен, біліктілігімен республика прокуратура органдары жедел өз даму жолына түсті.

Сүлеймен Есқараевтың ең соңғы қызметі Қазақ ССР Халық комиссарлар Кеңесі төрағасының бірінші орынбасары қызметі болды. 1937 жылы Қазақстан Коммунистік партиясының бірінші съезінде С.Есқараевты «халық жауларымен байланысты» деп айыптайды. Съезде «Есқараев контрреволюцияшыл ұйымда болғандығын мойындады» деп хабарланғаннан кейін қамауға алынды[4]. КСРО Жоғарғы Сотының әскери коллегиясы 1938 жылғы 25 ақпанда оны атуға ұйғарған. Сол кездегі «Социалистическая Алма-ата» газетінде жарияланған хабарға сүйенер болсақ, КСРО Жоғарғы Соты Әскери Коллегиясының көшпелі сессиясы өзінің жабық сот мәжілісінде «ұлтшыл-фашист, троиктік-бухариншілдер» деп 19 адамға айып тағып ату жазасына кескендігін, олардың алдыңғы қатарында қазақтың арыс азаматтары Ұ.Құлымбетов, Т.Жүргенов, Ж.Садуақасов (барлығы 19 адам) Н.Сырғабектерден кейін С.Есқараевтың атын оқимыз[5]. С.Есқараев жазықсыз атылғаннан кейін оның отбасы мен ағайын-туғандары да қуғын-сүргінге ұшырайды. Жұбайы Мәуия Есқараева 1937-ші жылы ПХК-ның арнайы бұйрығымен салынған Ақмола халық жаулары әйелдерінің лагеріне жіберілді. Қызы Әлия, ұлы Марат «халық жауының ұрпағы» деген айыппен Алматыдағы балалар үйіне қабылданды[3].

КСРО Жоғарғы Сотының Әскери Коллегиясының әділетсіз үкімі 1957-ші жылы бұзылып, Есқараев Сүлеймен өлгеннен кейін ақталды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «...Көненің көзіндей, тарихтың өзіндей болған жәдігерлерді жинақтап жүйелеу, оларды келешекке сақтап жеткізу, өзге жұрқа барымызды көрсетіп насихаттау – абыройлы міндеттің бірі» деген болатын. 1997 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 03.11.1997 жылғы № 1485 қаулысымен облыста «Есқараевтың 100 жылдық тойы» кеңінен аталып өтіліп, өзі дүниеге келген Қармақшы ауданындағы № 27 Жосалы лицейіне аты берілді. Сондай-ақ, 1997 жылы оның туғанына 100 жылдық мерейтойы қарсаңында Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Заңдылық, құқық тәртібі проблемаларын зерттеу және прокуратура

орагандары кадрларының біліктілігін арттыру институты- С.Есқараевтың есімімен аталады. Бүгінде Қызылорда қаласының бір көшесі Сүлеймен Есқараевтың есімімен аталады. Үстіміздегі жылы С. Есқараевтың 115 жылдық мерейтойын жоғары деңгейде атап өту мақсатында облыс әкімдігімен бірлескен іс-шаралар жоспары қабылданды. Іс-шаралар аясында жыл бойына облыс көлемінде ауқымды жоспарлар белгіленді. Қызылорда облысы прокуратурасының бастамасымен әдебиеттанушы, кинодраматург, «Дарын» мемлекеттік сыйлығының лауреаты Айгүл Кемелбайдың шығармашылық кеңесі негізінде «Қазақстан-Қызылорда» телеарнасы «Сүлеймен Есқараев. Қазақтың тұңғыш прокуроры» атты деректі фильмін дайындады. Сондай-ақ, облыс прокуратурасымен қазақтың тұңғыш прокурорының өмірі, қызметі, адамдық қалпы тұрғысы баяндалатын «Тарланбоз» кітабы да жарық көрді.

Сүлеймен Есқараев негізін салған Тәуелсіз Қазақстан прокуратурасы Заңның үстемдігін, оның бірінғай және біркелкі қолданылуын, еліміздегі заңдылық пен құқық тәртібінің берілігі мен орнықтылығын қалтқысыз қамтамасыз етіп келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Тарих толқынында». Алматы: Атамұра. 1999. 298 б.
2. ОҚОММ. С. Есқараев Қор 1170, тізбе №16, бума №1с. № ба.
3. Тұңғыш дербес прокурор, Сырдың заңғар заңгері-Сүлеймен Есқараев//<http://kzl.prokuror.gov.kz/kaz/novosti/>
4. Тұрсұн Х.М. Түркістан ұлттық элитасының қалыптасуы мен қызметінің тарихы (1900-1924 жж.) Тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. автореф. Алматы, 2007.
5. Тұрсын Х.М. Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы және Түркістан мұхтарияты (тарихи, саяси және ұлттық аспектілері). Алматы: «Нұрлы әлем», 2006. 23 б.
6. Жизнь и деятельность представителей казахской интеллигенции в Туркестане. Сборник документов и материалов. Часть I. Шымкент, 2004. С. 111-112.
7. Тілеуқұлов Г. Жазықсыз жазаланған тұлғалар. Ташкент, 2000.

Аннотация: В данной статье проанализирована общественно-политическая деятельность Сулеймена Ескараева - одного из лиц, которые в начале прошлого века работали безмерно для нации, но еще не смогли получить свою историческую ценность. Для раскрытия темы о жизни и общественно-политической деятельности Сулеймена Ескараева, наряду с рассмотренными трудами исследователей Тлеукулова С.С., Тлеукулова Г.С., Надирова Р., Койшыбаева Б., Жалмагамбетова Е.Х., Турсун Х.М. и др., приводятся новые сведения о жизненном пути одного из деятелей Алаш, на основании источников Государственного архива Южно-Казakhstanской области. Гуманные дела, совершенные национальной интеллигенцией в целях сохранения нации, представителями политической элиты Туркестанской интеллигенции Т. Рыскуловым, Н. Торекуловым, С. Кожановым, С. Асфендияровым, проделавших немало деяний совместно с ним, также поддерживали идею о том, что конкретные политические действия в модернизации и формировании казахского общества в Республике Туркестан стоит осуществлять.

Ключевые слова: деятель, национальная интеллигенция, личность, советская власть, идея большевиков, враг народа, интерес нации, первый юрист.

Annotation: This article analyzes the socio-political activities of Suleimen Yeskaraev - one of the people who at the beginning of the last century worked immensely for the nation, but have not yet been able to get their historical value. To reveal the topic of the life and socio-political activity of Suleimen Yeskaraev, along with the reviewed works of researchers Tleukulov S.S., Tleukulov G.S., Nadirova R., Koyshybaeva B., Zhalmagambetova E.Kh., Tursun H.M. etc., provides new information about the life path of one of the figures of Alash, based on sources from the State Archives of the South Kazakhstan Region. The humane deeds committed by the national intelligentsia in order to preserve the nation, by representatives of the political elite of

the Turkestan intelligentsia T. Ryskulov, N. Torekulov, S. Kozhanov, S. Asfendiyarov, who have done many acts together with him, also supported the idea that specific political actions in modernization and the formation of Kazakh society in the Republic of Turkestan is worth implementing. Zhalmagambetova E.Kh., Tursun H.M. etc., provides new information about the life path of one of the figures of Alash, based on sources from the State Archives of the South Turkestan Region.

Keywords: activist, national intelligentsia, personality, Soviet power, Bolshevik idea, enemy of the people, interest of the nation, first lawyer.